

УДК: 373. 31. 015: 502

В.І. СУБОТЮК

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СВІТЛІ ВИМОГ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

***Резюме.** Комплекс екологічних проблем сучасності потребує нового осмислення і перегляду змісту екологічної освіти з метою формування екологічної культури та виховання молодших школярів у світлі вимог інформаційного суспільства.*

***Ключові слова:** екологічна освіта, екологічне виховання, молодші школярі, форми організації навчання.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нагальна потреба зміни парадигми освіти на гуманістичну, а енциклопедично-інформаційного процесу навчання – на особистісно-зорієнтований розвиток учнівської молоді знайшла відображення в Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст., у Законі України «Про освіту», Державній програмі «Вчитель», Концепції екологічної освіти, Концепції педагогічної освіти.

До стратегічних завдань реформування освіти, зазначених у державній Національній доктрині розвитку освіти України, внесено завдання виховання і розвитку творчого потенціалу та соціальної активності особистості, формування системи її гуманістичних цінностей, у якій цінність природи і людини визначаються як провідні. Проте світовий досвід доводить, що гострота екологічної ситуації не тільки не знижується, а постійно зростає. Критичне осмислення цього факту призвело до висновку, що чинники екологічної кризи полягають, насамперед, у сфері світогляду людини. Тільки глибоке оволодіння новою методологією пізнання світу дозволить людству зробити новий крок еволюційного розвитку.

Формулювання цілей статті. Комплекс екологічних питань сучасності потребує нового осмислення і перегляду змісту екологічної освіти з метою розвитку екологічного виховання молодших школярів у світлі вимог інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Із розвитком науки екологія стала розглядатися як інтегративна галузь знань, що увібрала в себе, крім біологічних та інших природничо-наукових матеріалів, явища соціального характеру. Вона трансформувалася з науки про життя живої природи в науку про структуру природи, про роботу живого покриву Землі в екосистемах. У завдання екологічної науки увійшло наукове обґрунтування перебудови біосфери в інтересах процвітання людства. Ідеї підпорядкування природи інтересам людини заради прогресу суспільства знайшли своє відображення в змісті шкільної освіти. Було створено велику кількість навчально-методичної літератури для організації спостережень у природі, проведення екскурсій, постановки дослідів у «зеленій лабораторії під відкритим небом», у куточках живої природи. Особлива увага приділялася діяльності школярів з перетворення природи, їхній участі в суспільно корисній і продуктивній праці в сільському господарстві. Шкільні програми несли на собі визначений відбиток прагнення «боротись із силами природи», нестримно використовувати її багатства як «невичерпної комори». У результаті в молодших школярів виховувалося стійке прагматичне ставлення до природи. Аналіз наукових праць та практичного досвіду попередніх років дав можливість виявити тенденцію, яка доводить, що протягом тривалого часу проблема вивчення природи була предметом методики природознавства.

Огляд наукової, навчально-методичної літератури свідчить про те, що з 60-х років ХХ століття, коли були прийняті закони союзних республік про охорону природи, у школах

набула розмаху природоохоронна діяльність. Молодших школярів стали залучати до участі в суспільно корисній роботі, спрямованій на охорону об'єктів і комплексів природи. Проблеми шкільної екологічної освіти, або природоохоронної освіти, як вона називалась у той час, розглядалися в цей період в основному в контексті позакласних і позашкільних заходів. Однак, у цей період ще були відсутні спеціальні теоретичні дослідження, присвячені розробці проблем діяльності загальноосвітніх закладів та закладів позашкільної освіти.

Великий внесок у теорію і практику екологічного виховання у молодших школярів, відповідального ставлення до природи, зробив В. Сухомлинський. Він зазначав: «Людина була і завжди залишається сином природи, і те, що ріднить його з природою, повинне використовуватися для його залучення до багатства духовної культури. Світ, що оточує дитину, це насамперед світ природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою. Я бачу виховний зміст у тім, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, досягала як велику таємницю прилучення до життя в природі ...» [6, 12].

Отже, були сформульовані і науково обґрунтовані основні принципи шкільної екологічної освіти, а саме: міждисциплінарний підхід у розвиток екологічного виховання молодших школярів; систематичність і безперервність вивчення екологічного матеріалу; єдність інтелектуальної й емоційно-вольової складової у позашкільній діяльності учнів із вивчення і поліпшення навколишнього природного середовища; взаємозв'язок глобального, національного і краєзнавчого розкриття екологічних проблем у навчально-виховному процесі [5].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Сучасні загальноосвітні процеси зростаючого руйнівного впливу людини на навколишнє середовище і, як наслідок, катастрофічна його руйнація, спричиняють необхідність докорінних змін не лише в ідеологічних, соціально-економічних та технологічних сферах життєдіяльності людства, але й актуалізують пошук гуманістичних засад взаємодії людини і природи, стимулюючи тим самим розвиток ефективних шляхів формування ціннісної сфери особистості у системі «природа-людина-суспільство». З огляду на це важливою педагогічною проблемою виступає забезпечення умов гармонійного розвитку особистості в навколишньому середовищі, ефективна підготовка підростаючого покоління до екологічно доцільної діяльності у довкіллі.

Нині у підходах до побудови екологічної освіти і виховання учнів загальноосвітньої школи переважає часткова екологізація навчальних предметів або ж спроби створення окремого інтегрованого навчального предмета «Екологія». Зокрема у початковій школі запроваджено навчальні програми «Я і Україна. Навколишній світ», «Я і Україна», «Росток», «Довкілля», які охоплюють галузь «Людина і світ» Державного стандарту початкової загальної освіти.

Формування знань про явища неживої природи включає ознайомлення молодших школярів із властивостями піску, глини, ґрунту, повітря, води. У дітей повинні скластися уявлення про існування води в трьох станах, а також розуміння значення води, повітря, ґрунту для життя живих істот і на основі цього дбайливого ставлення до них.

Молодші школярі повинні ознайомитися з метеорологічними елементами, а також з метеорологічними явищами, світловими явищами, уміти використовувати деякі місцеві ознаки передбачення погоди.

Програмний матеріал із природознавства передбачає формування в молодших школярів знань про поступові сезонні зміни, їхній зв'язок із зменшенням чи збільшенням дня і ночі, положенням Сонця і Місяця на небосхилі.

Зміст програми передбачає ознайомлення дітей із рослинним світом та включає розвиток у дітей знань про будову рослин, їх різноманітність і окремі функції [1, 284].

Молодші школярі повинні ознайомитися з найпоширенішими городніми, польовими, садовими рослинами, знати їхні зовнішні ознаки, основні вимоги до умов життя,

виращування, використання їх людиною. Програми передбачають ознайомлення дітей із дикорослими рослинами природних і штучних рослинних угруповань. Потрібно сформулювати уявлення про те, що для розвитку рослин необхідні тепло, світло, волога, поживні речовини. Усі рослини потребують уваги і дбайливого ставлення.

Початкова школа покликана забезпечити подальше становлення особистості дитини, формування свідомого бережливого ставлення до природи, оволодіння основами здорового способу життя. Основою цього має бути тісна наступність виховного процесу початкової школи з дошкільною установою. Екологічне виховання здійснюється в системі міжпредметних зв'язків і формуються безперервно впродовж усього періоду початкового навчання відповідно до можливостей програмного матеріалу.

Екологічне виховання реалізується в курсі «Я і Україна». У змісті курсу є намагання сприяти пізнанню природи і суспільства у їх єдності та взаємозв'язках. Основні завдання екологічної освіти в курсі «Я і Україна» – дати дітям елементарні знання про предмети і явища природи, розкрити взаємозв'язок між ними, між живою і неживою природою, а також природою і трудовою діяльністю людей, виховувати любов до рідного краю.

Тема «Природа навколо нас» викладається у кожному класі на складнішому навчальному матеріалі, завдяки чому розвиваються, розширюються, систематизуються уявлення дітей, збагачується їх досвід, удосконалюються вміння в спілкуванні з навколишньою природою.

В основу вивчення програмного матеріалу покладено краєзнавчий принцип, який орієнтує вчителя на ознайомлення учнів із природними об'єктами своєї місцевості. Учнів необхідно знайомити в порівняльному плані з природою своєї місцевості, з'ясовувати, як фактори неживої природи впливають на працю людей. Важливо спрямувати учнів на пошуки причин, що зумовлюють зміни в природі та праці людей.

Молодшим школярам, не розкриваючи поняття про біологічну рівновагу в природі, необхідно дати уявлення про те, що зміна одного з природних факторів може призвести до зміни інших. Важливим при цьому є спостереження, які проводяться під час екскурсій, прогулянок, практичних занять у куточку живої природи, на шкільній навчально-дослідній ділянці. Під час екскурсій розкриваються багатства й краса рідного краю, прищеплюється бережливе ставлення до природи, звертається увага на раціональне використання природних багатств.

«Я і Україна» – комплексна навчальна дисципліна, що включає елементи наукових знань із біології, фізичної географії, фізики, хімії, екології. Вона вивчає природу як єдине ціле, розглядає її розвиток у часі та просторі, закладає основи наукових знань про природу і сприяє усвідомленню буття людей у єдності зі світом природи. У програмі окреслено такі знання екологічного характеру: про значення охорони природи; про деякі взаємозв'язки в живій і неживій природі; про залежності сезонної праці жителів своєї місцевості від змін у природі; про заходи з охорони природи своєї місцевості. У своїй сукупності вони дозволяють формувати початкові знання про природу як середовище життя і праці людини. Важливо, щоб учитель під час характеризувannya ролі окремих об'єктів природи в житті людини та суспільства (наприклад, лісу, води та інших природних ресурсів і об'єктів) не обмежувався їх утилітарною оцінкою і розкрив учням їх роль по можливості багатогранно (наприклад, відзначив красу хлібного поля, підкреслив почуття гордості, що народжується в душі при вигляді могутності й різноманітності природи і т. ін.). Одним з напрямів організації та вдосконалення методики екологічного виховання молодших школярів є опрацювання на уроках цього курсу вмінь природоохоронного характеру (оберігати оточуючі рослини і тварини; підготувати птахів узимку; мати навички культурної поведінки в природі). Це основний фундамент знань, що забезпечує природничо-наукову основу для розуміння молодшими школярами необхідності охорони природи, обґрунтування правил і норм поведінки в природі.

У програмі курсу «Я і Україна» закладено в комплексі пізнавальні, ціннісні, нормативні та діяльні аспекти екологічних знань, які відображені з різним ступенем повноти відповідно до реального внеску предмета в екологічне виховання молодших школярів.

Під час вивчення природознавства подається матеріал про стійкість природних систем, що використовуються, вивчаються заходи з охорони здоров'я людини, середовища її існування і трудової діяльності. Екологічності цим знанням надає:

- а) значення природи в житті людини і її господарської діяльності;
- б) необхідність охорони природних об'єктів;
- в) значення наукових знань для раціонального використання і охорони навколишнього середовища і природних умов.

Нормативний аспект природничо-наукових екологічних знань включає характеристику меж (гранично допустимих норм) втручання людини в хід природних процесів. Діяльний аспект спрямований на формування і розвиток практичних умінь природоохоронного характеру. Пізнавальний аспект екологічних знань включає соціальні, природничо-наукові й технічні закономірності, теорії і поняття. Вони характеризують людину як біологічний вид і соціальну істоту, фізичну, хімічну, біологічну організованість світу природи.

Висновки. В наш час розвиток наук про природу і людину, інтеграція наукових знань суттєво збагатили зміст принципу природодоцільності виховання. Особливу роль у цьому відіграло вчення В. Вернадського про ноосферу [4, 255].

Отже, екологічне виховання молодших школярів повинно ґрунтуватися на науковому розумінні взаємозв'язку природних і соціальних процесів, узгоджуватися із загальними законами розвитку природи і людини, розвивати в неї відповідальність за розвиток самої себе, подальшу еволюцію ноосфери. У сучасному освітньому процесі робляться спроби реалізувати філософські та психологічні досягнення у сфері розвитку екологічної свідомості особистості ХХІ століття, починаючи з початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: [навч. посіб.] / Т.М. Байбара. – К.: Веселка, 1998. – 338 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. Кн.1. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
3. Борисенко Н.М. Методичні рекомендації до занять з курсів «Методика навчання природознавства», «Людина і світ з методикою» та «Технології формування екологічної культури та основ здоров'я в початковій школі»: [навч.-метод. реком.] / Н.М. Борисенко. – Херсон: Айлант, 2010. – 120 с.
4. Плахотнік О.В. Традиційні і нові шляхи удосконалення шкільної екологічної освіти / О. Плахотнік // Директор школи України. – 2000. – № 5. – С. 100-111.
5. Пустовіт Г. Філософсько-культурологічний аспект у екологічній освіті / Г. Пустовіт // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С. 2-7.
6. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1985. – 557 с.

В.И. СУБОТЮК. НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В СВЕТЕ ТРЕБОВАНИЙ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Резюме. Комплекс экологических проблем современности требует нового осмысления и пересмотра экологического образования с целью формирования экологической культуры и воспитания младших школьников в свете требований информационного общества.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическое воспитание, младшие школьники, формы организации обучения.

V.I. SUBOTIUK. THE SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS OF JUNIOR PUPILS ECOLOGICAL EDUCATION IN THE LIGHT OF INFORMATION SOCIETY DEMANDS

The summary. Complex environmental problems today requires new thinking and view the contents of environmental education to develop environmental and cultural education of the schoolchildren in the light of requirements of informative society.

Key words: environmental education, environmental education, junior schoolchildren, teaching forms.

Одержано редакцією 16.12.2013 р.